

УДК 347.1

СПОСОБИ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Гуйван О.П., здобувач
Харківський національний університет внутрішніх справ

Стаття присвячена дослідженню питань юридичної відповідальності за інформаційні правопорушення. Проаналізовано комплексний характер охоронних відносин у даній сфері. Встановлено роль та місце цивільно-правових засобів захисту. Визначено їхню спрямованість на захист приватного інформаційного права конкретної особи. Надані відповідні пропозиції до законодавства.

Ключові слова: інформаційне порушення, цивільно-правовий захист.

Статья посвящена исследованию вопросов юридической ответственности за информационные правонарушения. Проанализирован комплексный характер охранительных отношений в данной сфере. Установлена роль и место гражданско-правовых средств защиты. Определена их направленность на защиту частного информационного права конкретного лица. Предоставлены соответствующие предложения в законодательство.

Ключевые слова: информационные нарушения, гражданско-правовая защита.

Guyvan O.P. WAYS OF PROTECTING INFORMATION: CIVIL-LAW ASPECT

The work is devoted to the investigation of questions of legal responsibility for information offenses. The complex character of protective relations in this sphere is analyzed. The role and place of civil remedies have been established. Their orientation is determined to protect the private information law of a particular person. The relevant proposals were submitted to the legislation.

Key words: information violation, civil-law protection.

Постановка проблеми. На всіх етапах людського розвитку інформація була об'єктом прагнення. Вважалось: хто має інформацію, той володіє світом. Дійсно, чим більшими інформаційними можливостями наділена особа, тим більших стратегічних переваг вона досягає в політиці, бізнесі, суспільній діяльності. Тож, стає цілком зрозуміло, чому багато держав розглядають інформацію як стратегічний ресурс [1, с. 47]. Бурхливий технічний прогрес в інформаційній сфері ставить суспільство, юридичну науку та законодавця перед необхідністю ефективного правового впорядкування соціальних взаємин у цьому середовищі.

Право на інформацію є невід'ємним для особи носія, надає можливість вільно володіти, користуватися та розпоряджатися нею, тобто має всі ознаки права власності, що значною мірою виділяє його з-поміж інших особистих немайнових прав. Крім того, будь-яка особа має право на доступ, тобто на користування інформацією як об'єктом матеріального обігу, який перебуває у власності чи володінні інших осіб. На дані інформаційні права можуть бути спрямовані протиправні посягання. Приміром, шляхом несанкціонованого доступу порушується право на окремі види інформації, зокрема комерційну таємницю, авторські чи патентні права. В іншому випадку розпорядник інформації може відмовити в доступі до інформації, неправомірно кваліфікувавши її як таку, що має обмеження в доступі. Також умови поширення інформації можуть бути порушені користувачем, коли вони визначені в договорі про надання інформаційних послуг, яким сторони беруть на себе відповідні зобов'язання, в тому числі й щодо використання та поширення інформації про предмет правочину.

Інститут юридичної відповідальності за вчинення правопорушень у сфері інформа-

ційних відносин є правовим механізмом, що покликаний забезпечувати ефективність та дієвість права. Це сьогодні вкрай необхідно для узгодженості та стабілізації взаємодій в повсякденному житті українського суспільства. Правопорушення в інформаційній сфері спрямовуються як на саму інформацію, так і на інформаційну інфраструктуру. Тож, окремі дослідники теоретично обґрунтовують необхідність вивчення відповідних захисних механізмів у межах єдиного поняття об'єкта посягання, сформулювавши його як «інформаційна система» або «об'єкт інформатизації» – це сукупність інформації, що міститься в базах даних та інформаційних технологій і технічних засобів, які забезпечують її обробку [2, с. 88]. Керуючись методологічними підходами, можемо підтримати дану тезу. Адже попри різну сутнісну природу інформації та засобів її зберігання, передачі та обробки, вони як об'єкти загрози можуть розглядатися спільно. Це гарантуватиме більшу узгодженість та злагодженість нормативних напрацювань у царині захисту інформаційних прав особи.

Взагалі, цивільно-правовий інструментарій охорони та захисту прав їхніх носіїв внаслідок правопорушень в інформаційній сфері, як і в інших сферах захисту, ґрунтується на приватноправових засадах взаємодії учасників відносин, заснованих на рівності сторін та диспозитивності побудови змісту взаємин. При цьому, керуючись основоположними принципами конструювання таких відносин, правова доктрина та відповідне законодавство виходять із засад неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя людини, неприпустимості позбавлення права власності, свободи договору та підприємницької діяльності, судового захисту цивільного права та інтересу тощо. Якщо абстрагуватися від загального принци-

пу побудови відповідних механізмів регулювання відносин, як у регулятивному, так і в охоронно-правовому контексті, і зосередитися виключно на захисному їх значенні, маємо вказати, що цивільний захист повинен здійснюватися в разі порушення приватних прав їхнього носія. Скажімо, цивільно-правова відповідальність як елемент негативних наслідків для правопорушника в інформаційній сфері настає внаслідок завдання матеріальної або моральної шкоди фізичним чи юридичним особам у разі порушення відповідних інформаційних прав і полягає в необхідності відшкодування завданих збитків.

У цьому сенсі ознакою цивільно-правової відповідальності є компенсаційно-відновлювальний характер, що проявляється в застосуванні до винної особи примусових заходів майнового характеру, спрямованих на відшкодування нанесених збитків потерпілій стороні. Але санкції цивільного захисту інформаційних прав особи не обмежуються лише їх компенсаційним складником. Юридичний захист може містити охоронно-правові вимоги, передбачені іншими пунктами статті 16 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ), або спеціальними нормативними актами. Вибір каральних наслідків протиправних діянь часто обумовлюється не лише волевиявленням потерпілої особи, а й специфікою реалізації інформаційного права та особливостями посягання на нього, значенням негативних наслідків та сприйняттям такої загрози правоволодільцем.

Ступінь розробленості проблеми. Науковій розробці питань цивільно-правових способів захисту інформаційних прав присвячено праці таких вчених, як: М.І. Дімчогло, Л.П. Коваленко, Б.А. Кормич, В.А. Ліпкан, О.В. Логінов, Ю.Є. Максименко, О.В. Стоєцький, К.Г. Татарникова, О.О. Тихомиров, Л.С. Харченко, М.Я. Швець, Т.А. Шевцова, та інших. Разом з тим не завершено комплексний аналіз сутності цивільного правопорушення в інформаційній сфері та адекватності відповідних заходів захисту. Потребує додаткового дослідження проблематика класифікаційного об'єднання окремих протиправних діянь, пов'язаних з інформаційним середовищем та його елементами. Це б допомогло забезпечити чітке уявлення про природу таких порушень і, встановивши їхню специфіку та передумови, гарантувало б необхідне юридичне реагування.

Отже, **метою цієї статті** є вивчення поняття цивільно-правових санкцій за інформаційні правопорушення, визначення їхнього місця в системі заходів відповідальності в даній сфері.

Виклад основного матеріалу. Сфера інформаційних правовідносин, як і будь-яка інша, для її належного та адекватного правового регулювання потребує глибокого вивчення, аналізу та усвідомлення сутності процесів, осмислення, вибору методів і засобів юридичного регулювання, постійного реагування на ситуацію, що досить динамічно змінюється, вдосконалення з урахуванням практичного правозастосування. Серед інших питань, пов'язаних із впорядкуванням

вказаних правових категорій, істотне місце посідають ті, що регулюють відносини, які виникають у разі вчинення порушень в інформаційному середовищі. Отже, юридична відповідальність в інформаційній сфері в усіх її проявах наразі перебуває в центрі уваги як правової науки, так і нормотворців та практиків.

Слід відмітити, що згідно зі ст. 47 Закону України «Про інформацію» від 02 жовтня 1992 року в разі порушення законодавства України про інформацію настає юридична відповідальність, а саме – дисциплінарна, цивільно-правова, адміністративна або кримінальна. Отже, караність за протиправні діяння в досліджуваній царині – застосування до особи, яка вчинила правопорушення, примусових заходів у встановленому законодавством процесуальному порядку – передбачена чинним законодавством у цивільній, адміністративній та кримінальній галузях права. При цьому однорідність відносин, які утворюють предметну сферу цих охоронних відносин, дуже умовна. Їх об'єднує лише те, що в якості об'єкта виступає інформація та/або похідні від неї продукти, наприклад, інформаційні ресурси [3, с. 41]. Кримінальна відповідальність за злочини у сфері інформації передбачена в значній кількості статей Кримінального кодексу України (далі – ККУ). Так, статтею 132 ККУ передбачена така відповідальність за розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, а статтею 231 ККУ – за незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю.

У Кодексі України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) також є окремі статті, що стосуються адміністративних проступків в інформаційній сфері. Скажімо, передбачається відповідальність за: порушення права на окремі види інформації (порушення правил реалізації, експлуатації радіоелектронних засобів та випромінювальних пристроїв, а також користування радіочастотним ресурсом України (ст. 146 КУпАП); порушення порядку та умов надання послуг зв'язку в мережах загального користування (ст. 148-2 КУпАП); відмову в наданні інформації, за надання неповної чи недостовірної інформації, втрату інформації у сфері захисту персональних даних (ст. 188-19 КУпАП); порушення законодавства про державну таємницю (ст. 212-2 КУпАП); порушення права на інформацію та права на звернення (ст. 212-3 КУпАП). Підставою для виникнення адміністративної відповідальності є здійснене суб'єктом (учасником) інформаційних правовідносин правопорушення в інформаційній сфері, тобто вчинення протиправного, винного діяння конкретним суб'єктом, що робить замах на встановлений інформаційний правопорядок і заподіює шкоду інформаційній сфері або створює реальну загрозу такого спричинення [4, с. 153]. Санкції за порушення інформаційних прав, що застосовуються в цивільному порядку, передбачені як у загаль-

ному акті – статті 16 ЦКУ, так і в цілій низці спеціальних законів.

У правовій науці слушно запропоновано провести відмежування правових підстав адміністративної, кримінальної та цивільної карності відповідних правопорушень та злочинів. Для цього були використані певні чинники, які дозволяють встановити їхні характерні відмінності. Головною обставиною є різні сфери посягань. Злочинні дії становлять загрозу суспільній безпеці, тоді як адміністративні правопорушення посягають на громадський порядок. Основною метою застосування адміністративної відповідальності до правопорушників є підтримання належного інформаційного правопорядку, заснованого на дотриманні більшістю суб'єктів інформаційних правовідносин встановлених матеріальних норм інформаційного законодавства, а не тільки покарання винного суб'єкта [5, с. 4]. Нарешті, цивільні правопорушення в інформаційних відносинах посягають на майнові та особисті немайнові права конкретної особи. Вони не загрожують громадському порядку, інформаційні взаємини мають горизонтальний приватноправовий характер, як у регулятивному, так і охоронному стані відносин у площині порушник – потерпілий. Інакше кажучи, цивільно-правова відповідальність за інформаційні правопорушення є засобом забезпечення захисту особистих немайнових прав потерпілої особи. Саме це й визначає способи цивільного захисту інформаційних прав особи.

Отже, сутність суб'єктивного цивільного права, на який відбувається посягання в разі скоєння інформаційного правопорушення, є ключовим чинником для конструювання відповідного охоронно-правового інструментарію. У Цивільному кодексі України дано визначення інформації як документованих або публічно оголошених відомостей про події та явища, що мали або мають місце в суспільстві, державі та навколишньому середовищі (ст. 200 ЦКУ). Фактично Кодекс надає значення інформації як об'єкту права, відносячи його до різновиду особистих немайнових прав, таких, як: право на здоров'я, життя, честь, гідність, ділову репутацію, ім'я чи найменування, авторство, свободу літературної, художньої, наукової та технічної творчості. У такій якості інформаційні права перебувають під охороною та захистом національного та міжнародного законодавства.

Втім, неважко помітити серйозні відмінності інформації як цивільно-правового об'єкта не лише від прав інтелектуальної власності, а й від нематеріальних благ. Поняття «інформація» вживається законодавцем у досить широкому розумінні, яке загалом не охоплюється дією положень про охорону норм авторського, патентного або іншого спеціального законодавства, адже межі вільного використання об'єктів інтелектуальної власності визначені законом. Приміром, спеціальний закон лише в окремих випадках передбачає вільне використання твору без згоди автора (ст. 21–25 Закону України «Про авторське право і суміжні права»). За загальним же правилом, використання об'єк-

тів права інтелектуальної власності іншою особою можливе лише з дозволу суб'єкта, який має виключне право дозволяти їх використання. Водночас публічне поширення та використання інформації, як правило, не обмежується законодавством. Більш того, в інформаційному середовищі діє презумпція вільного доступу кожного до публічної інформації. Що стосується порівняння інформації з іншими нематеріальними благами, то особисті немайнові блага не можуть перебувати в матеріально-правовому обороті: вони є невідчужуваними і не можуть передаватися іншим особам ні за яких умов. Згідно з частинами 3 і 4 ст. 269 ЦКУ фізична особа не може відмовитися від особистих немайнових прав, не може бути їх позбавлена і володіє ними довічно. Натомість інформація може бути товаром (договір про надання інформаційних послуг), тож є відчужуваним об'єктом, її існування не припиняється зі смертю праводільця, маються й інші істотні відмінності.

Інформація як нематеріальне благо має особливості, такі як фізична невідчужуваність, здатність до багаторазового використання, неможливість її знищення, а при передачі – можливість збереження в особи, яка її передала тощо. Серед особливих юридичних властивостей інформації в літературі відмічають відособленість, властивість інформаційної речі (інформаційного об'єкта), властивість тиражування (розповсюдженості), властивість організаційної форми, властивість екземплярності [6, с. 49–50]. Усі ці фактори обумовлюють специфіку правового регулювання обігу та захисту інформації, і це має враховуватися під час побудови відповідних юридичних механізмів. Саме цим керується законодавець, передбачаючи захист прав володільця інформаційних відомостей в цивільному порядку.

Аби почати конструювання цивільного охоронно-правового механізму, що забезпечує самі засади його існування та узгодження і координування окремих складників, в першу чергу, необхідно визначитися з питанням: що таке інформаційне правопорушення як протиправне діяння, яке загрожує суб'єктивним інформаційним правам. В українській цивільній формулювання даної дефініції було зроблене такими науковцями, як Ю.Є. Максименко та В.А. Ліпкан. Вони визначають інформаційне правопорушення як суспільно небезпечне, протиправне, винне діяння, за вчинення якого деліктним законодавством у сфері інформації передбачено юридичну відповідальність, та яке фактично є суспільно небезпечним посяганням на інформаційні правовідносини, що охороняються нормами інформаційного законодавства, яким воно може заподіяти або заподіює шкоду. Власне кажучи, таке правопорушення є винним діянням суб'єкта, яке тягне інформаційно-правову відповідальність [7, с. 251]. Цілком погоджуючись з тим постулатом, що порушення інформаційних прав – це протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи поведінка, яка посягає на врегульовані законом суспільні відносини, що виникають під час здійснення інформаційної діяльності (отримання,

використання, поширення та зберігання інформації) [8, с. 57], все ж не можемо підтримати позицію, згідно з якою цивільно-правове покарання за подібні правопорушення зводяться виключно до застосування заходів відповідальності.

Варіативність розуміння цивільно-правової відповідальності зумовлена тим, що вона є важливим, але не єдиним інструментом цивільного права, який забезпечує охорону приватних правовідносин, зокрема й інформаційних. Тож, відповідальність традиційно розглядається у взаємозв'язку і співвідношенні з іншими заходами (мірами) захисту цивільних прав [9, с. 38–39]. Захист порушених інформаційних прав особи може здійснюватися іншими способами із застосуванням санкцій, які не відносяться до відповідальності. Наприклад, у разі ненадання розпорядником інформації доступу до публічної інформації внаслідок незаконного рішення про обмеження доступу, таке рішення може бути визнане недійсним, або в разі відмови в наданні особі інформації про її персональні дані, що оброблюються, така інформація може бути витребувана примусово. Подібні охоронно-правові засоби захисту передбачені у ст. 16 ЦКУ (ч. 10 – визнання незаконними рішення, дії чи бездіяльності органу влади чи ч. 5 – примусове виконання обов'язку в натурі), вони є цивільними захисними санкціями, але не мають статусу відповідальності, бо додатково не обтяжують неналежного боржника. Власне, застосування таких санкцій не звільняє останнього від обов'язку відшкодувати шкоду, якщо вона настає для праволодільця внаслідок правопорушення, тобто понести матеріальну відповідальність.

Із зазначеної причини ми також не можемо погодитися з тезою, що цивільно-правова караність діянь, які кваліфікуються як інформаційні порушення, настає лише згідно з нормами деліктного законодавства. Навряд чи є правильною позиція, за якою цивільно-правова відповідальність в інформаційній сфері настає внаслідок завдання матеріальної або моральної шкоди фізичним або юридичним особам під час порушення відповідних норм інформаційного права і полягає в необхідності відшкодування завданих збитків. Такий підхід не відтворює всіх передумов та правових наслідків стосовно виключності цивільно-правової відповідальності як компенсаційно-відновлювальних результатів, що проявляється в застосуванні до винної особи примусових заходів майнового характеру, спрямованих на відшкодування нанесених збитків потерпілій стороні.

Не можна обмежувати застосування санкцій, у тому числі – заходів відповідальності, тільки випадками, коли в результаті недотримання відповідних норм інформаційного права заподіюється шкода підприємствам, установам, організаціям і громадянам. Дійсно, за правилами, прописаними в деліктних нормах українських законів, зокрема у гл. 82 ЦКУ, ст. 22 ЗУ «Про захист прав споживачів», йдеться про необхідність відшкодування шкоди, завданої неправомірними діями її заподіювача, включаючи шкоду внаслідок

ненадання чи надання недостовірної або неповної інформації. Але такий спосіб цивільного захисту є далеко не виключним. Скажімо, у ст. 659 ЦКУ передбачено, що покупець, якому не повідомили про права третіх осіб на куплену річ, вправі вимагати зменшення ціни, споживач, який не отримав належної інформації про товар, може вимагати розірвання договору (ст. 15 ЗУ «Про захист прав споживачів»), а в разі, коли в засобах масової інформації поширені відомості, які порочать честь, гідність або ділову репутацію громадянина, то вони мають бути спростовані в тих же засобах масової інформації (ст. 37 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», ст. 277 ЦКУ).

Як ми вже зазначали, інформаційні права особи належать за своєю сутністю до особистих немайнових прав. Отже, для їх захисту можуть використовуватися далеко не всі правові засоби, передбачені законом у випадку порушення речових чи зобов'язальних прав учасників правовідносин. Приміром, виходячи із сутності права на інформацію, його носій не може захищатися за допомогою таких способів, як стягнення договірної неустойки, визнання права, поновлення положення, яке існувало до порушення тощо. Але все ж більшість правових захисних механізмів, що мають загальний характер, притаманні й охоронним відносинам у коментованій сфері. Так, суб'єкт вправі пред'явити вимогу до розпорядника інформації про надання йому інформації, яка має публічний характер. Ст. 19 спеціального Закону «Про доступ до публічної інформації» передбачає, що кожна особа має право звернутися до розпорядника інформації із запитом на інформацію незалежно від того, стосується ця інформація його особисто чи ні, без пояснення причини подання запиту. Якщо розпорядник у встановлений законом строк не виконає свій обов'язок щодо надання публічної інформації, особа, чий немайнові права порушені в такий спосіб, може пред'явити судову вимогу про зобов'язання відповідача надати йому запитувану інформацію. Винесення відповідного рішення правозастосовним органом по суті означитиме, що суд реалізував право позивача на захист його права шляхом примушування боржника виконати свій обов'язок у натурі (ч. 5 ст. 16 ЦКУ). Так, у справі № 2а/2470/508/12 постановою Чернівецького окружного адміністративного суду від 10.05.2012 р. у справі задоволено позов гр. Б. до УДАІ ГУМВС України в Одеській області та начальника Управління ДАІ ГУМВС України в Одеській області про визнання протиправними дій та бездіяльності щодо відмови в наданні публічної інформації [10].

Разом з тим все ж необхідно відмітити визначальну роль цивільно-правового захисту порушених інформаційних прав особи саме шляхом відшкодування збитків чи шкоди, що настали для потерпілого внаслідок неправомірних дій контрагента. Це єдиний варіант за діяння еквівалентно-компенсаційного механізму, тоді як переважна більшість посягань на інформаційні права особи можуть бути припинені або попереджені за

допомогою засобів реагування інших галузевих належностей. Водночас наявність шкоди є необхідною умовою для задіяння правового інструменту щодо відшкодування заподіяної шкоди. Механізм компенсації спрямований на те, щоб забезпечити найбільш повне відшкодування матеріальних наслідків порушення прав за рахунок особи, що спричинила шкоду, або інших осіб, на яких згідно із законодавством покладений обов'язок відшкодування шкоди.

Специфіка компенсаційної відповідальності за інформаційні правопорушення обумовлена особливостями об'єкта правопорушення, способами обчислення і доведення шкоди тощо. За принципом, застосування такої відповідальності полягає в покладенні на правопорушника обов'язку відшкодувати майнову або моральну шкоду, завдану внаслідок порушення норм інформаційного законодавства. При цьому важливою особливістю даного охоронно-правового відношення є його універсальність. Це означає, що особа може вдатися до нього в усіх випадках порушення суб'єктивних цивільних прав (як у відносних, так у в абсолютних правовідносинах), навіть попри відсутність прямої згадки про це у спеціальній нормі законодавства чи в договорі. Крім того, правоволоділець може поряд із відшкодуванням збитків, нанесених внаслідок порушення, також застосувати інші цивільні санкції. Отже, незважаючи на велику кількість заходів цивільно-правової відповідальності як засобу захисту цивільних прав в інформаційній сфері, відшкодування збитків відіграє роль провідного способу покарання правопорушника, і розмір такої санкції обчислюється у грошовому виразі.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що для регулювання інформаційних відносин, які відбуваються в суспільстві, задіюється комплексний правовий механізм із норм різних галузей права. Те ж можемо сказати і про юридичне опосередкування відповідальності за правопорушення в інформаційній сфері. Акценти наразі робляться на адміністративно-правовому впливі на порушників, переважно – штрафного характеру. При цьому мета, яка переслідується – запобігання чи припинення посягань на громадський порядок. Цивільний захист,

який переслідує забезпечення охорони та відновлення приватних суб'єктивних прав конкретної особи, як ми вважаємо, здійснюється в недостатній мірі. Він переважно зводиться тільки до заходів компенсації матеріальної та моральної шкоди. Водночас практично не вживаються такі цивільно-правові санкції, як примусове виконання обов'язку, визнання рішення незаконним, стягнення з порушника на користь потерпілого штрафу. Для підвищення ефективності застосування цивільних охоронних засобів необхідно змінити правозастосовні підходи та нормативно встановити цивільно-правову штрафну відповідальність за інформаційні правопорушення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алиева М.Ф. Информационная безопасность как элемент информационной культуры. Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 1: «Регионоведение: философия, история, социология, юриспруденция, политология, культурология». 2012. № 4(108). С. 47–52. ВА
2. Арістова І.В. Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти: монографія; за заг. ред. О.М. Бандурки. Харків: Вид-во Університету внутрішніх справ. 2000. 368 с.
3. Городов О.А. Основы информационного права России: учебное пособие. СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2003. 305 с.
4. Настюк В.Я., Белевцева В.В. Загальноправова характеристика адміністративної відповідальності за інформаційні правопорушення. Інформація і право. 2013. № 1(7). С. 151–157.
5. Бачило І.Л., Лопатин В.Н., Федотов М.А. Информационное право: учебник для вузов. СПб.: Юридический центр Пресс. 2005. 725 с.
6. Копылов В.А. Информационное право: учебник. 2-е изд., перераб. и доп. М., 2003. 512 с.
7. Ліпкан В.А., Максименко Ю. С. Засади розвитку інформаційної деліктології. Право України. 2013. № 10. С. 249–256.
8. Писаренко Г.М. Юридична відповідальність в інформаційній сфері: окремі аспекти становлення. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2016. Т. 2. С. 55–58.
9. Тихомиров О.О. Цивільно-правова відповідальність за інформаційні правопорушення: загальнотеоретичні аспекти. Порівняльно-аналітичне право [Електронне науково-фахове видання]. 2015. № 2. С. 37–40.
10. Вищий адміністративний суд України. Узагальнення практики розгляду та вирішення адміністративними судами справ, пов'язаних із застосуванням положень Закону України «Про доступ до публічної інформації». URL: www.vaas.gov.ua/files/jurisprudence/yzagalnenna/...vaas/1394_12_13_12.doc